

dr hab. Wojciech MOJSKI

<https://orcid.org/0000-0002-4802-3346>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

e-mail: wojciech.mojski@mail.umcs.pl

Kryzysowy moment konstytucyjny – próba charakterystyki

Streszczenie

Celem artykułu jest próba teoretycznej charakterystyki pojęcia „kryzysowy moment konstytucyjny”. Próba ta zostanie podjęta na podstawie istniejącej charakterystyki doktrynalnych pojęć „moment konstytucyjny” i „kryzys konstytucyjny” dokonywanej w opracowaniach z zakresu teorii konstytucji i w założeniu ma doprowadzić do ustalenia ich wzajemnej relacji oraz syntezy znaczeniowej. W celu egzemplifikacji ustaleń doktrynalnych analiza teoretyczna dotycząca tytułowego pojęcia zostanie uzupełniona o wybrane przykłady praktyczne z zakresu polskich doświadczeń ustrojowych.

Słowa kluczowe: moment konstytucyjny, kryzys konstytucyjny, kryzysowy moment konstytucyjny, państwo konstytucyjne, teoria konstytucji.

Wprowadzenie

Na początku lat 90. ubiegłego stulecia amerykański konstytucjonalista Bruce Ackerman przedstawił teoretyczną koncepcję „momentu konstytucyjnego”. Najogólniej rzecz ujmując zdefiniował wskazane pojęcie jako wystąpienie szczególnego czasu w funkcjonowaniu danego państwa, który pozwala jego obywatelom osiągnąć porozumienie co do treści nowej konstytucji i określonych przez jej normy ram ustrojowych¹. W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazana koncepcja zyskała szeroki rozgłos i stała się przedmiotem wielu szczegółowych analiz, uwag aprobujących, ale też krytycznych². Założeniem niniejszego opra-

¹ Zob. szerzej B. Ackerman, *We the People. Foundations*, London 1991.

² Zob. przykładowo M.J. Klarman, *Review: Constitutional Fact/Constitutional Fiction: A Critique of Bruce Ackerman's Theory of Constitutional Moments*, „Stanford Law Review” 1992, Vol. 44, No. 3, s. 759–797.

cowania nie jest jednak próba kolejnej szczegółowej analizy, czy też tym bardziej szczegółowej oceny tej koncepcji doktrynalnej, lecz próba jej generalnego odniesienia i zastosowania do specyficznego okresu funkcjonowania państwa, tj. do okresu kryzysu konstytucyjnego. W tym celu bliższej analizie teoretycznej (doktrynalnej) poddane zostaną pojęcia: „moment konstytucyjny”, „kryzys konstytucyjny”, co w ramach przyjętych założeń ma doprowadzić kolejno do ustalenia ich wzajemnej relacji oraz syntezy znaczeniowej, a w efekcie do dokonania teoretycznej charakterystyki tytułowego pojęcia „kryzysowy moment konstytucyjny”. W celu egemplifikacji dokonanych w pierwszej części opracowania ustaleń teoretycznych syntetycznie omówione zostaną kolejno wybrane przykłady praktyczne z zakresu polskich doświadczeń ustrojowych, które zobrazują wystąpienie „kryzysowych momentów konstytucyjnych”.

Ze względu na przyjęte założenia, w artykule wykorzystano głównie teoretycznoprawną metodę badawczą, która w obrębie charakteryzowanych tutaj pojęć odnoszona jest do ustaleń doktrynalnych z zakresu teorii konstytucji. W części egemplifikacyjnej zastosowano z kolei głównie metodę historyczno-prawną, która pozwoliła na syntetyczne zaprezentowanie historycznych przykładów kryzysowych momentów konstytucyjnych z zakresu polskich doświadczeń ustrojowych. Analizie prawnoustrojowej poddano też we wskazanym kontekście aktualną sytuację konstytucyjną w Polsce zapoczątkowaną w 2015 r.

Moment konstytucyjny

Zgodnie z definicją słownikową słowo „moment” oznacza w języku polskim „1. bardzo krótki odcinek czasu, 2. pewien odcinek czasu wyodrębniony ze względu na ważne wydarzenia” lub „3. fragment czegoś, co ma jakiś przebieg w czasie”³. W kontekście analizy językowej pojęcie „moment konstytucyjny” może być w konsekwencji rozumiane po pierwsze, jako bardzo krótki odcinek czasu odnoszony do konstytucji stanowiącej podstawowy zespół norm prawnych określających ustrój państwa, ale też jako zdarzenie mające wpływ na obowiązywanie i stosowanie konstytucji, co odnosi się też do jej powstania oraz zmiany. Po drugie, omawiane pojęcie może być również rozumiane jako pewien odcinek czasu (okres) związany z obowiązywaniem konstytucji i występujące w tym czasie ważne wydarzenia ustrojowe, które mają wpływ na obowiązywanie lub stosowanie konstytucji. Po trzecie, pojęcie „momentu konstytucyjnego” można ponadto zasadnie pojmować po prostu jako okres (fragment czasu) dotyczący obowiązywania i stosowania konstytucji.

³ W. Doroszewski (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, hasło „moment”, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/moment.html> [pobrano dn.: 2.10.2024].

Do wskazanych językowych desygnatów pojęcia „momentu konstytucyjnego” nawiązują w części ustalenia doktrynalne dokonywane w doktrynie prawa konstytucyjnego, w tym głównie przez przywołanego twórcę tej teoretycznej koncepcji B. Ackermana. W tym ujęciu kategoria pojęciowa „momentu konstytucyjnego” odnoszona jest bowiem w szczególności do procesów powstania lub zmiany konstytucji, przy czym pojęcie to jest pojmowane zarówno jako obiektywny fakt ustrojowy powstania lub zmiany konstytucji, ale też jako sprzyjający temu z różnych przyczyn okres, w tym jako moment zaistnienia przyczyny powstania lub zmiany konstytucji⁴.

Mając na względzie powyższe intuicje językowe, a także ustalenia doktrynalne B. Ackermana, można zasadnie stwierdzić, że kategoria „momentu konstytucyjnego” w ramach ustaleń teoretycznokonstytucyjnych może być w szerokim ujęciu rozumiana zarówno jako: 1. bardzo krótki odcinek czasu, zarówno w formie zaistnienia obiektywnego faktu ustrojowego uzasadniającego powstanie lub zmianę konstytucji lub sprzyjający temu z różnych powodów bardzo krótki okres, bądź też 2. dłuższy okres występowania ważnych wydarzeń ustrojowych, które mają wpływ na powstanie lub zmianę konstytucji, jak też na jej obowiązywanie i stosowanie.

Kryzys konstytucyjny

Przechodząc kolejno do analizy pojęcia „kryzys konstytucyjny”, należy przede wszystkim wskazać, że tworzące je słowo „kryzys”, ma swój źródłosłów w wieloznacznym określeniu z języka greckiego κρίσις, które w języku polskim może być zasadnie odnoszone do takich desygnatów językowych jak „moment, okres przełomu, przesilenie, decydujący zwrot” oraz „zachwianie pozycji czegoś”⁵. W ramach wstępnych ustaleń językowych możliwe jest tym samym pojmowanie „kryzysu konstytucyjnego” jako szczególnego okresu funkcjonowania konstytucji, w ramach którego dochodzi do „zachwiania” jej pozycji ustrojowej. Już z tej

⁴ Szerzej na temat tej kategorii doktrynalnej zob.: A. Młynarska-Sobaczewska, *Wokół pojęcia momentu konstytucyjnego*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Dokoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, s. 133–141; M. Florczak-Wątor, M.M. Wiszowaty, P. Radziejewicz, *Wyniki badań przeprowadzonych wśród przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego w 2017 r.*, „Państwo i Prawo” 2018, nr 6, s. 3–35; M. Ziółkowski, 2018: *dlaczego nie ma momentu konstytucyjnego w Polsce?*, <https://archiwumosiatsynskiego.pl/wpis-w-debacie/2018-dlaczego-nie-ma-momentu-konstytucyjnego-w-polsce/>, a także M. Ziółkowski, *Constitutional Moment and the Polish Constitutional Crisis 2015–2018 (a few Critical Remarks)*, „Przegląd Konstytucyjny” 2018, nr 4, s. 76–106.

⁵ Por. W. Doroszewski (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, hasło „kryzys”, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kryzys.html> [pobrano dn.: 2.10.2024] oraz W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2021.

intuicyjnej definicji wynika, że jest to okres ewidentnie niekorzystny dla samej konstytucji, ale w efekcie także dla podstaw ustrojowych państwa, wyznaczonych w państwie konstytucyjnym przez jej normy. Należy też podkreślić, że ten szczególnie negatywny okres ustrojowy wykracza poza ramy normatywne konstytucji, gdyż powoduje jej nadzwyczajne „zachwianie”, czego normy konstytucyjne nigdy nie przewidują. Nawet bowiem w sytuacjach ustrojowych, określonych w normach konstytucyjnych stanów nadzwyczajnych, ich wprowadzenie w założeniu ma ustabilizować funkcjonowanie konstytucji i ustroju państwowego, które są zagrożone z uwagi na zaistnienie okoliczności uzasadniających wprowadzenie któregoś ze stanów nadzwyczajnych. Sam kryzys konstytucyjny nie jest jednak kategorią teoretycznokonstytucyjną równoznaczną stanom nadzwyczajnym. Trzeba wreszcie zauważyć, że sytuacja kryzysu konstytucyjnego nie może powstać samoistnie, a efekt w postaci kryzysowego „zachwiania” konstytucji jest zawsze wynikiem działań konkretnych osób. Działania te w sposób kwalifikowanie negatywny naruszają przy tym normy konstytucyjne i powodują istotne problemy w zakresie funkcjonowania norm konstytucyjnych, co można określić mianem dysfunkcji konstytucyjnych, charakteryzujących kryzys konstytucyjny w zakresie jego materialnego skutku ustrojowego. Dysfunkcje konstytucyjne obejmują przy tym w okresie kryzysu nie tylko normy konstytucji, ale także system jej prawnych i społeczno-politycznych gwarancji⁶.

Mając na uwadze powyższe ustalenia językowo-doktrynalne pojęcie „kryzysu konstytucyjnego” może być tym samym pojmowane w ramach ustaleń teoretycznokonstytucyjnych jako nadzwyczajna, negatywna i nieprzewidziana przez normy konstytucji sytuacja ustrojowa, która powstaje w wyniku kwalifikowanych niekonstytucyjnych działań lub zaniechań konkretnych osób i która charakteryzuje się stanowiącymi skutek ustrojowy tych działań dysfunkcjami konstytucyjnymi. Dysfunkcje konstytucyjne obejmują przy tym normy samej konstytucji i system jej gwarancji⁷.

Należy kolejno zauważyć, że kryzys konstytucyjny w powyższym rozumieniu doktrynalnym jest zróżnicowaną sytuacją ustrojową. Różny może być przede wszystkim czas jego trwania, ale też konkretne zrealizowane kwalifikowane niekonstytucyjne działania, różna szerokość i głębokość naruszonych norm konstytucyjnych. Różne mogą być wreszcie nadzwyczajnie negatywne skutki ustrojowe w postaci dysfunkcji konstytucyjnych. Możliwe jest tym samym teoretyczne typizowanie sytuacji ustrojowej kryzysu konstytucyjnego, które obejmie różne jego poziomy. Zasadnym wydaje się w tym kontekście wyróżnienie co najmniej trzech rodzajów kryzysów konstytucyjnych, tj. 1. sytuacji ustrojowej nadużyć konstytucyjnych, 2. konstytucyjnej sytuacji kryzysowej i 3. pełnego

⁶ Zob. szerzej W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny. Zagadnienia teorii konstytucji*, Lublin 2023, s. 21–52.

⁷ Ibidem, s. 51–52.

kryzysu konstytucyjnego (kryzysu konstytucyjnego *sensu stricto*). Pierwszy z wyróżnionych typów stanowi przypadek najmniej niebezpieczny ustrojowo ze względu na podjęte niekonstytucyjne działania wywołujące kryzys i stanowiącą ich skutek skalę dysfunkcji konstytucyjnych, drugi jest stanem bardziej niebezpiecznym w tym ujęciu, a trzeci jest najbardziej negatywnym stanem funkcjonowania (a właściwie niefunkcjonowania) konstytucji i ustroju państwa. Należy równocześnie zauważyć, że wskazana typologia teoretyczna zakłada możliwość dalszego różnicowania konkretnych sytuacji ustrojowych w ramach przyjętych poziomów kryzysowych⁸.

Kryzysowy moment konstytucyjny

W doktrynie prawa konstytucyjnego powyższe kategorie pojęciowe „momentu konstytucyjnego” i „kryzysu konstytucyjnego” są niekiedy analizowane wspólnie. W tym kontekście przytoczyć trzeba choćby stanowisko M. Ziółkowskiego, który co do zasady krytycznie jednak odnosi się do możliwości zastosowania koncepcji „momentu konstytucyjnego”, w rozumieniu przyjętym przez B. Ackermana, do „kryzysu konstytucyjnego”⁹. Autor ten wskazuje bowiem, że co prawda „w nauce prawa konstytucyjnego porównawczego podjęto próbę reinterpretacji koncepcji momentu konstytucyjnego jako opisowej koncepcji kryzysu konstytucyjnego”, ale trwające kryzysy konstytucyjne (m. in. współczesny w Polsce) nie powinny „być dowodem konstytucyjnego momentu, ale jego zapowiedzią w przyszłości”¹⁰. Wskazany autor dopuszcza zatem ewentualne zaistnienie „momentu konstytucyjnego” w kontekście kryzysowym, ale po zakończeniu kryzysu konstytucyjnego.

Zgadzając się w zasadzie z powyższym stanowiskiem należy wskazać, że pojęcie „moment konstytucyjny” może być jednak zasadnie odnoszone również do okresu trwającego kryzysu konstytucyjnego, choć niewątpliwie wiąże się to z konieczną modyfikacją pierwotnej koncepcji B. Ackermana. Chodzi głównie o modyfikację tej koncepcji przez jej poszerzenie o kontekst uwzględniający okoliczności kryzysowe, warunkujące powstanie kryzysu konstytucyjnego oraz o kontekst momentu (okresu) pokryzysowej naprawy ustrojowej. W tym sensie nie jest to „klasycznie” rozumiany „moment konstytucyjny” w ramach ustaleń doktrynalnych dokonanych przez B. Ackermanna, ale specyficzny „kryzysowy moment konstytucyjny”. W tym ujęciu wskazana kategoria teoretycznokonstytucyjna

⁸ Ibidem, s. 42–50.

⁹ Por. M. Ziółkowski, *Constitutional Moment and the Polish Constitutional Crisis 2015–2018 (a Few Critical Remarks)*, „Przegląd Konstytucyjny” 2018, nr 4, s. 76–106 i cytowany tutaj S. Choudhry, *Ackerman's Higher Lawmaking in Comparative Constitutional Perspective: Constitutional Moments as Constitutional Failures?*, „International Journal of Constitutional Law” 2008, Vol. 6/2, s. 193–230.

¹⁰ Ibidem, s. 101–102.

obejmuje: 1. zróżnicowane zdarzenia i okresy ustrojowe warunkujące, wywołujące, poszerzające, pogłębiające oraz utrzymujące stan kryzysu konstytucyjnego, ale też 2. moment możliwej naprawy ustrojowej (moment możliwości sanacji ustrojowej) oraz 3. okres obejmujący działania naprawcze, których sfinalizowanie dopiero kończy kryzys konstytucyjny.

W pierwszym ujęciu kategoria „kryzysowego momentu konstytucyjnego” odnosi się przede wszystkim do niekorzystnych uwarunkowań społecznych i politycznych, które umożliwiły podjęcie kwalifikowanych niekonstytucyjnych działań. Czynniki te mogą przy tym zaistnieć w wymiarze krótkotrwałym, ale też utrzymywać się w dłuższym okresie, co przekładać się może na ewentualne podejmowanie kolejnych, w tym coraz bardziej niekonstytucyjnych w sposób kwalifikowany działań i wywoływania w ten sposób kolejnych dysfunkcji konstytucyjnych. W tym sensie „kryzysowy moment konstytucyjny” pojawia się modelowo na pograniczu kolejnych wyróżnionych typów kryzysu konstytucyjnego, tj. na poziomie nadużyć kryzysowych, na poziomie kryzysowej sytuacji ustrojowej, a także przed zapoczątkowaniem okresu kryzysu konstytucyjnego *sensu stricto*. Na tym ostatnim poziomie tak pojmowane „kryzysowe momenty konstytucyjne” mogą jednak wystąpić wielokrotnie.

W drugim i trzecim ujęciu pojęcie „kryzysowego momentu konstytucyjnego” odnoszone może być z kolei, jak wskazano, do specyficznego okresu każdego kryzysu konstytucyjnego, tj. do okresu sanacji ustrojowej, której przeprowadzenie kończy dopiero ten nadzwyczajnie negatywny ustrojowo okres¹¹. W ramach drugiego kontekstu należy je przy tym rozumieć jako zaistnienie okoliczności społeczno-politycznych, które umożliwiają rozpoczęcie tego procesu naprawczego („moment możliwości sanacji ustrojowej”), a w ramach trzeciego, sam ten szczególny okres kryzysowy, którego zakończenie kończy równocześnie kryzys konstytucyjny. Należy podkreślić, że samo zaistnienie „momentu sanacji ustrojowej” nie musi przełożyć się na podjęcie efektywnych działań naprawczych w ramach okresu sanacji, a tym samym na zakończenie kryzysu konstytucyjnego. „Kryzysowy moment konstytucyjny” w ostatnim z wyróżnionych sensów może więc być okresem, który przeistoczy się w kolejny kryzys konstytucyjny, na skutek podjęcia kolejnych kwalifikowanych niekonstytucyjnych działań, zamiast działań naprawczych. W tym ujęciu „kryzysowy moment konstytucyjny”, rozumiany jako okres sanacji ustrojowej, może przerodzić się w kolejny „kryzysowy moment konstytucyjny”, rozumiany jako ponowne zaistnienie negatywnych okoliczności umożliwiających naruszenie norm konstytucyjnych, co doprowadzić może kolejno do swoistego „zapętlenia kryzysowego” i do długotrwałego „zachwiania” pozycji konstytucji w danym państwie.

¹¹ Zob. szerzej W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny...*, op. cit., s. 131–158.

Egzemplifikacja

W historii ustrojowej Polski zaistniało kilka sytuacji ustrojowych, które zasadnie można określać mianem „kryzysowego momentu konstytucyjnego” w sensie przyjętym w ramach powyższej charakterystyki teoretycznej. Przykładem takich sytuacji są przede wszystkim przypadki niekonstytucyjnej zmiany polskich konstytucji w 1935 r., w 1947 r., jak też w 1952 r. O ile bowiem nie budzi zastrzeżeń pełna legalność Konstytucji Marcowej z 1921 r.¹², to już jednak Konstytucja Kwietniowa z 1935 r.¹³ uchwalona została niezgodnie z postanowieniami określającymi tryb zmiany swojej poprzedniczki¹⁴. Za uchwaloną w istocie bez podstawy prawnej i z zerwaniem ciągłości konstytucyjnej państwa wyznaczonej przez postanowienia Konstytucji Marcowej, uznać należy też Małą Konstytucję z 1947 r.¹⁵, która jedynie formalnie odwoływała się do postanowień Konstytucji z 1921 r., a kolejno także Konstytucję PRL z 1952 r.¹⁶ Wszystkie wskazane niekonstytucyjnie uchwalone akty ustrojowe, na skutek generalnie niekorzystnych uwarunkowań politycznych, społecznych i geopolitycznych stworzyły w efekcie długotrwały okres kryzysu konstytucyjnego w Polsce, w ramach którego wystąpiło kilka „kryzysowych momentów konstytucyjnych”, zarówno w formie zdarzeń ustrojowych warunkujących, wywołujących, poszerzających, pogłębiających i utrzymujących stan kryzysu konstytucyjnego, jak też „niewykorzystanych” momentów możliwej naprawy ustrojowej (momentów możliwości sanacji ustrojowej) i nieprzeprowadzonych działań naprawczych. Doprowadziło to do sygnalizowanego stanu konstytucyjnego „zapętlenia kryzysowego”, który w historii konstytucyjnej Polski występował w istocie w okresie od 1935 r. do 1989 r.

Kolejnym takim „kryzysowym momentem konstytucyjnym”, tym razem w ramach zaistnienia momentu możliwej naprawy konstytucyjnej, stały się wydarzenia polityczno-ustrojowe z roku 1989. Przeprowadzone wówczas obrady okrągłego stołu, których ustalenia stały się podstawą do zmian konstytucyjnych, a kolejno do przeprowadzenia częściowo wolnych wyborów w czerwcu 1989 r., stały się podstawą do udanego przywrócenia w Polsce zasad państwa realnie konstytucyjnego. Tym razem, choć budzi to zdaniem niektórych zastrzeżenia¹⁷, „kryzysowy moment konstytucyjny” został więc wykorzystany i doprowadził do

¹² Ustawa z 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. R.P. z 1921 r., nr 44, poz. 267 ze zm.

¹³ Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r., Dz.U. R.P. z 1935 r., nr 30, poz. 227.

¹⁴ Por. P. Kierończyk, *W 80. rocznicę uchwalenia „konstytucji styczeniowej”. Uwagi polemiczne*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, vol. 31, s. 827–851.

¹⁵ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1947 r., nr 18, poz. 71.

¹⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r., Dz.U. z 1952 r., nr 33, poz. 232 ze zm.

¹⁷ Zob. przykładowo W. Polak, S. Galij-Skarbińska, *Jak oceniać okrągły stół?*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 2017, nr 7, s. 206–229.

gruntownych zmian ustrojowych i do przywrócenia zasadniczo założeń realnego państwa konstytucyjnego. W okresie transformacji ustrojowej po 1989 r. nie brakowało jednak „kryzysowych momentów konstytucyjnych” w sensie negatywnym, o znacznie mniejszej jednak skali negatywnych dysfunkcji ustrojowych w porównaniu do powyższych przypadków z lat 1935–1989. Do tych mniej poważnych sytuacji zaliczyć należy głównie próby naginania norm konstytucyjnych (tzw. falandyzacja prawa), które stanowiły jednak wyłącznie przykład nadużyć konstytucyjnych o wstępnym charakterze kryzysowym¹⁸.

Również występujące w trakcie prac nad Konstytucją z 1997 r.¹⁹ kontrowersje społeczne i polityczne²⁰, które przełożyły się kolejno na spory występujące w trakcie kampanii referendalnej, a także na ostateczny, niezbyt przekonujący wynik referendum konstytucyjnego przeprowadzonego 25 maja 1997r.²¹, przybrały w istocie formę „kryzysowego momentu konstytucyjnego”, który w innej już, bardziej poważnej formie, zaistniał w kolejnych latach obowiązywania polskiej Konstytucji. Pomimo bowiem tego, że polska ustawa zasadnicza stanowiła zasadniczo rzeczywistą podstawę normatywną ustroju państwa, to jednak istniejące w okresie jej uchwalenia spory polityczne uległy zasadniczemu zaostrzeniu, w szczególności w latach 2005–2007. W tym okresie pojawiły się symptomy świadczące o próbach obchodzenia norm Konstytucji z 1997 r., które skutecznie zostały jednak powstrzymane przez polski sąd konstytucyjny²². Co istotnym ówczesnie rządzący formułowali wiele zastrzeżeń względem funkcjonującej praktyki ustrojowej i względem samej ustawy zasadniczej, które wcześniej podnosili już w trakcie kampanii przed referendum konstytucyjnym w 1997 r.

Należy kolejno stwierdzić, że aktualna sytuacja ustrojowa powstała w Polsce w 2015 r. i trwająca nadal, jest *de facto* „echem” zasygnalizowanych sporów polityczno-społecznych z lat ubiegłych i nosi wszelkie teoretyczne znamiona kryzysu konstytucyjnego²³. W jej ramach wystąpiły równocześnie co najmniej

¹⁸ Por. M. Safjan, *Wyzwania dla państwa prawa: frustracje, oczekiwania, rzeczywistość*, „Zarządzanie Publiczne” 2019, nr 12 (2), s. 5–29.

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

²⁰ Konstytucja z 1997 r. traktowana jest przez niektóre osoby i opcje polityczne w Polsce jako „spadkobierczyni” Konstytucji PRL, przy czym osoby z tego kręgu politycznego wskazują nawet niekiedy, że należy „powrócić” do Konstytucji Kwietniowej, nie dostrzegając lub świadomie pomijając fakt nielegalnego powstania ustawy zasadniczej z 1935 r. Por. P. Kierończyk, op. cit.

²¹ Por. S. Gebethner, *The 1997 referendum on the Constitution in Poland. The Controversies and the Compromise*, „Polish Contemporary Law” 1997, no. 1–4 (113–116), s. 132–162. S. Grabowska, *Referendum ogólnokrajowe w Polsce – analiza przypadku*, „Studia Politologiczne” 2019, vol. 53, s. 107–108 oraz D. Szczepański, *Political communication in the period of the Constitution referendum campaign in Poland in 1997*, „Athenaeum” 2019, vol. 4 (64), s. 169–186.

²² Zob. szerzej T. Słomka, *Polish Constitutional Order: Between Consolidation and Crisis*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 6 (58), s. 167–180.

²³ Zob. szerzej W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny...*, op. cit., s. 159–172 oraz przywołana tam literatura i inne źródła.

dwa zasadnicze „kryzysowe momenty konstytucyjne” w analizowanym tutaj sensie teoretycznym. Po pierwsze, moment taki związany był ze znacznym społecznym i politycznym poparciem dla przeprowadzenia zmian ustrojowych, które umożliwiły niekonstytucyjne zmiany w składzie Trybunału Konstytucyjnego (zapoczątkowane przez poprzednio rządzących), a w efekcie do natężenia kolejnych kwalifikowanych niekonstytucyjnych działań i do wywołania kolejnych poważnych dysfunkcji ustrojowych polskiej ustawy zasadniczej, w szczególności w obrębie norm dotyczących organów władzy sądowniczej. Zaistniałe wówczas w Polsce okoliczności i zmiany polityczne umożliwiły więc podjęcie działań kryzysowych, które trwały w istocie w okresie 2015–2023²⁴. Po drugie, „kryzysowy moment konstytucyjny” zaistniał jednak też ostatnio w wyniku zmiany rządzących po wyborach z 15 października 2023 r. Aktualnie sprawujący władzę deklarowali i deklarują przy tym wolę przeprowadzenia procesu naprawy ustrojowej i ostatecznie zakończenia kryzysu konstytucyjnego, co pozwala stwierdzić, że także w sensie trwającego okresu sanacyjnego, mamy obecnie w Polsce do czynienia z „kryzysowym momentem konstytucyjnym”. Należy równocześnie podkreślić, że nieprzeprowadzenie tego procesu może ponownie wywołać wskazywany okres „zapętlenia kryzysowego”, co absolutnie koniecznym czyni jego dokończenie w miarę zmieniających się okoliczności polityczno-ustrojowych.

Podsumowanie

Reasumując powyższe uwagi należy wskazać przede wszystkim, że w sensie teoretycznym analizowane tutaj pojęcie „kryzysowy moment konstytucyjny” może być zasadnie rozumiane trojako. Po pierwsze, jako zróżnicowane zdarzenia i okresy ustrojowe warunkujące, wywołujące, poszerzające, pogłębiające oraz utrzymujące stan kryzysu konstytucyjnego. Po drugie, jako moment możliwej naprawy ustrojowej (moment możliwości sanacji ustrojowej). Po trzecie, jako okres obejmujący działania naprawcze, których sfinalizowanie kończy dopiero kryzys konstytucyjny.

Analiza historycznych przypadków „kryzysowych momentów konstytucyjnych” w Polsce oraz wpisującej się w ich teoretyczne ramy, wciąż trwającej sytuacji ustrojowej zapoczątkowanej w 2015 r., pozwala z kolei zasadnie stwierdzić, że wpływ na powstanie tych sytuacji miały poważne spory społeczno-polityczne, które także w koncepcji B. Ackermana stanowią decydujący czynnik warunkujący zarówno tworzenie, jak i funkcjonowanie oraz ewentualną zmianę konstytucji²⁵.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Por. W. Mojski, *Durability of Constitutional Change: Functional Perspective*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2022, nr 2 (66), s. 87–98.

Teoria „momentu konstytucyjnego” B. Ackermana może zatem służyć do modelowego opisu różnych etapów i poziomów kryzysu konstytucyjnego, co nie tylko pozwala na uporządkowanie teoretycznokonstytucyjnego opisu tej specyficznej sytuacji ustrojowej, ale też na jej praktyczne zastosowanie w konkretnych warunkach społecznych i politycznych.

Nie ulega bowiem w tym kontekście wątpliwości, że zaistnienie „kryzysowego momentu konstytucyjnego”, w formie okoliczności warunkujących podjęcie kwalifikowanych niekonstytucyjnych działań, skutkować powinno zintensyfikowaniem działań chroniących konstytucję i porządek ustrojowy państwa. Ta szczególna potrzeba ustrojowa będzie w szczególności niekiedy uzasadniała sięganie po „niestandardowe” metody obrony ładu konstytucyjnego²⁶. Z kolei w ramach „kryzysowych momentów konstytucyjnych” w postaci zidentyfikowanego „momentu sanacyjnego” i występującego po nim okresu możliwej sanacji, należy przede wszystkim działania naprawcze podjąć, po dokonaniu właściwej diagnozy ustrojowej²⁷. Niepodjęcie tych działań nie stanowi bowiem wyłącznie teoretycznego i abstrakcyjnego stanu zagrożenia „zapętleniem kryzysowym”, ale jak wskazuje choćby polska historia ustrojowa, stan ten jest zagrożeniem realnym i doprowadzić może do długotrwałego „zachwiania” pozycji ustrojowej konstytucji jako rzeczywistej podstawy normatywnej państwa.

Bibliografia

Literatura

- Ackerman B., *We the People. Foundations*, London 1991.
- Choudhry S., *Ackerman's Higher Lawmaking in Comparative Constitutional Perspective: Constitutional Moments as Constitutional Failures?*, „International Journal of Constitutional Law” 2008, Vol. 6/2.
- Doroszewski W. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl>.
- Florczak-Wątor M., Wiszowaty M.M., Radzewicz P., *Wyniki badań przeprowadzonych wśród przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego w 2017 r.*, „Państwo i Prawo” 2018, nr 6.
- Gebethner S., *The 1997 referendum on the Constitution in Poland. The Controversies and the Compromise*, „Polish Contemporary Law” 1997, no. 1–4 (113–116).
- Grabowska S., *Referendum ogólnokrajowe w Polsce – analiza przypadku*, „Studia Politologiczne” 2019, vol. 53.

²⁶ Por. W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny...*, op. cit., s. 108–125.

²⁷ Zob. w tym ujęciu *Stan przestrzegania Konstytucji RP w okresie IX kadencji Sejmu RP (2019–2023). Raport*, Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego, Kraków 2023, <https://monitor-konstytucyjny.eu/wp-content/uploads/2023/12/Raport-PTPK-2023-FINAL.pdf>.

- Kierończyk P., *W 80. rocznicę uchwalenia „konstytucji styczeniowej”. Uwagi polemiczne*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, vol. 31, s. 827–851.
- Klarman M.J., *Review: Constitutional Fact/Constitutional Fiction: A Critique of Bruce Ackerman’s Theory of Constitutional Moments*, „Stanford Law Review” 1992, Vol. 44, No. 3, s. 759–797.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2021.
- Młynarska-Sobaczewska A., *Wokół pojęcia momentu konstytucyjnego*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red., *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, Wrocław 2018).
- Mojski W., *Durability of Constitutional Change: Functional Perspective*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2022, nr 2 (66).
- Mojski W., *Kryzys konstytucyjny. Zagadnienia teorii konstytucji*, Lublin 2023.
- Polak W., Galij-Skarbińska S., *Jak oceniać okrągły stół?*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 2017, nr 7.
- Safjan M., *Wyzwania dla państwa prawa: frustracje, oczekiwania, rzeczywistość*, „Zarządzanie Publiczne” 2019, nr 12 (2).
- Słomka T., *Polish Constitutional Order: Between Consolidation and Crisis*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 6 (58).
- Stan przestrzegania Konstytucji RP w okresie IX kadencji Sejmu RP (2019–2023). Raport*, Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego, Kraków 2023, <https://monitorkonstytucyjny.eu/wp-content/uploads/2023/12/Raport-PTPK-2023-FINAL.pdf>.
- Szczepański D., *Political communication in the period of the Constitution referendum campaign in Poland in 1997*, „Athenaeum” 2019, vol. 4 (64).
- Ziółkowski M., *2018: dlaczego nie ma momentu konstytucyjnego w Polsce?*, <https://archiwumosiatynskiego.pl/wpis-w-debacie/2018-dlaczego-nie-ma-momentu-konstytucyjnego-w-polsce/>.
- Ziółkowski M., *Constitutional Moment and the Polish Constitutional Crisis 2015–2018 (a few Critical Remarks)*, „Przegląd Konstytucyjny” 2018, nr 4.

Akty normatywne

- Ustawa z 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U.R.P. z 1921 r., nr 44, poz. 267 ze zm.
- Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r., Dz. U.R.P. z 1935 r., nr 30, poz. 227.
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1947 r., nr 18, poz. 71.
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r., nr 33, poz. 232 ze zm.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

Constitutional Crisis Moment – An Attempt to Characterize

Abstract

The aim of the article is to attempt a theoretical characterization of the concept of “constitutional crisis moment”. This attempt will be made on the basis of the existing characterization of the doctrinal concepts of “constitutional moment” and “constitutional crisis” made in studies in the field of constitutional theory and is intended to lead to the establishment of their mutual relationship and semantic synthesis. In order to exemplify the doctrinal findings, the theoretical analysis of the title concept will be supplemented with selected practical examples from the Polish political experience.

Keywords: constitutional moment, constitutional crisis, constitutional crisis moment, constitutional state, constitutional theory.